

UOT: 343.1

DOI: <https://doi.org/10.62130/BRIL8583>**Mətanət ƏSGƏROVA**

*Akademiyasının professoru, hüquq elmləri doktoru
Ədliyyə Akademiyasının baş müəllimi,
ədliyyə müşaviri, Milli Aviasiya
e-mail: matanatasgarova@yahoo.com*

VAHİD MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİ ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNƏ XİDMƏT EDİR

XÜLASƏ

Məqalə vahid məhkəmə təcrübəsi institutunun tətbiqi məsələlərinə həsr edilmişdir. Hüquqi mövqedən fərqli yanaşmanın tətbiqinə yol verilməsi, vahid məhkəmə təcrübəsinin tətbiqinin monitorinqi onun “şablon” kimi tətbiqi imkanlarını aradan qaldırır. Vahid məhkəmə təcrübəsində məhkəmə presedentinin və prosessual prinsiplərin elementləri olmasına baxmayaraq, onların eyniləşdirilməsi düzgün olmazdı.

***Açar sözlər:** vahid məhkəmə təcrübəsi, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi, məhkəmə presedenti, məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqi*

Giriş

Səmərəli ədalət mühakiməsi insan və vətəndaşın pozulmuş hüquqlarının və maraqlarının real müdafiəsinin və bərpa edilməsinin, ədalətliliyin təmin edilməsidir. Başlıca tələblərdən biri də əhalinin məhkəmə sistemində etimadının yüksəldilməsidir. Prosessual qanunvericilikdə apellyasiya və kassasiya instansiyalarında işlərə yenidən baxılması vahid yanaşmanın təmin edilməsi vasitəsidir. Belə yanaşmalardan biri də Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində nisbətən yeni institut olan məhkəmə təcrübəsinin vahidliyidir. Hüquqtətbiqedicilərin təcrübədə vahid yanaşma hüququn aliliyi prinsipinin həyata keçirilməsinin əsas şərtlərindən biridir. Məhkəmə təcrübəsinin vahidliyi Azərbaycan Respublikasında aparılan hüquq islahatlarının məntiqi nəticəsidir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsində hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi hüququ CPM-nin prinsipi kimi 11.1-ci maddədə öz əksini tapmışdır. Vahid məhkəmə təcrübəsi qeyd olunan prinsipin təzahür formalarından biridir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi özünün qərarlarında “məhkəmə təcrübəsinin ardıcılığını və məhkəmə qərarlarının vəhdətini təmin edən mexanizmlərin yaradılmasının vacibliyini dəfələrlə bəyan etmişdir” [16, s. 55].

Cinayət mühakimə icraatının həyata keçirilməsi zamanı maddi və prosessual hüquq normalarının eyni cür tətbiq edilməsinin təmin edilməsi qanunun aliliyi prinsipinin təmin edilməsi üsullarından biridir. Qanunların aliliyi dövlət hakimiyyəti orqanlarının öz fəaliyyətində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi, onların ali dəyər kimi qəbul edilməsi ilə bağlıdır. Qanunun aliliyi insan hüquqlarının dövlət orqanlarının fəaliyyətinə münasibətdə üstünlüyü deməkdir.

Vahid məhkəmə təcrübəsi cinayət mühakimə icraatının ədalətliliyi prinsipinin də təminatlarından biridir. Ədalətlilik əslində həm də cinayət mühakimə icraatının səmərəliliyinin göstəricisidir. Müqəddəs Quranın 16-cı ən-Nəhl surəsinin (Bal arısı surəsinin) 90-cı ayəsində qeyd edilir ki, “Həqiqətən, Allah ədalətli olmağı, yaxşılıq etmə-

yi və qohumlara haqqını verməyi əmr edir, iyrənc işlər görməyi, pis əməllər törətməyi və azgınlıq etməyi isə qadağan edir. O sizə öyüd-nəsihət verir ki, bəlkə düşünüb ibrət alasınız". Ümumiyyətlə, ədalətlik və ədalət mühakiməsi cəmiyyətin sabitliyinin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Buna görə də vahid məhkəmə təcrübəsi ədalət mühakiməsinin fəaliyyətinin cəmiyyətin maraqlarının təmin edilməsinə yönəldilməsi üçün əhəmiyyətli olan bir instituttur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin icraatına aid edilən mülki, cinayət və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanı olmaqla yanaşı, kassasiya qaydasında ədalət mühakiməsini həyata keçirir və məhkəmələrin təcrübəsinə aid məsələlər üzrə izahatlar verir. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 3-cü hissəsinin 6-cı bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinə uyğun olaraq məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə məhkəmələrə izahlar verir, verilmiş izahların aktuallığını təmin etmək məqsədilə onların yenilənməsini təşkil edir. Qanunun 79.1-ci maddəsi Ali Məhkəmə tərəfindən vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasına həsr edilmişdir. Qanununun tələbinə əsasən vahid məhkəmə təcrübəsi məhkəmələrin hüquqi məsələlərin həllinə yanaşmasının sabitliyini və ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən maddi və prosessual hüquq normalarının eyni cür tətbiq edilməsini təmin etmək məqsədilə formalaşdırılır.

Vahid məhkəmə təcrübəsində söhbət hüquqi məsələlərin həllinə eyni yanaşmadan gedir. Hüquqi məsələlərin həllinə eyni yanaşma, ümumiyyətlə, hüquq normalarının fraqmentar, ümumi aspektlərdən və məzmunundan kənar tətbiqinin qarşısını alır və bununla da vahidliyi təmin edir. Əks halda müxtəlif hüquqi institutların uyğun gələn aspektlərinin məzmunundan kənar müxtəlif məsələlərin həllinə tətbiq edilməsi, hüquqi yanaşma zamanı sistemli yanaşma kimi metodoloji aspektlərdən kənar çıxılmasına və hüquqi yanaşmanın

müxtəlifliyi üçün şərait yaratmış olur. Əslində elmə yeni anlayışların gətirilməsinin, institutların daxil edilməsinin səbəblərindən biri də hüquqi yanaşmanın eyniliyinin təmin edilməsidir.

Hüquq ədəbiyyatında və məhkəmə təcrübəsində "hüquqi yanaşma" və "hüquqi mövqe" anlayışlarından geniş istifadə olunur. "Hüquqi mövqe" anlayışı hüquqtəbiiqedicici fəaliyyətlə, o cümlədən məhkəmələrin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Əslində həm hakimin, həm vəkilin, həm də digər hüquqsünaslara tətbiq edildikdə onların hüquqi mövqeləri anlayışlarından istifadə edə bilərik. Hüquqi mövqelərin subyektləri müxtəlif ola bilər. Ancaq vahid məhkəmə təcrübəsini məhkəmənin hüquqi mövqeyi maraqlandırır. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin qərarlarında və Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarında [3,4,5,6,7,8] "İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyi", "Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeyi", "qanunvericinin hüquqi mövqeyi" anlayışlarından istifadə olunur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi hüquqi mövqeyinin məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınmasının vacibliyini öz qərarında belə izah edir ki, "Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi təbiəti və səlahiyyətləri pozulmuş hüquqları prosessual baxımdan bərpa etməyə imkan vermir. Bununla bağlı olaraq, qanunverici həmin vəzifəni ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələrinin üzərinə qoyur. Qeyd olunan məsələ ilə bağlı sonunculara verilmiş səlahiyyətlər müəyyən çərçivələrə malik olmaqla Konstitusiya Məhkəməsi səlahiyyətlərinin mənimsənilməsinə, hüquqi mövqelərinin rədd edilməsinə və ya qərarlarının icra olunmamasına əsas vermir. Konstitusiya məhkəmə icraatında hüquq və azadlıqların pozulmasının müəyyən olunması və Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən məhkəmə aktlarının Konstitusiyaya və qanunlara uyğun olmayan hesab edilməsindən sonra pozulmuş hüquq və azadlıqlar ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələrdə bərpa olunmalıdır. Bu zaman Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqelərinin nəzərə alınması, Ali Məhkəmənin Plenumunun qəbul etdiyi qərarın mahiyyəti, işin yenidən baxılmaq üçün hansı mərhələyə göndərilməsi, prosessual müddətlərə riayət edilməsi və s. məsələlər böyük əhəmiyyət kəsb edir" [9].

Cinayət işi üzrə məhkəmənin hüquqi mövqeyi təqsirləndirilən şəxsə elan edilmiş ittihama və onun təqsirliliyinə, cəzalandırılmasına olan münasibəti bildirir. Hüquqi mövqenin seçilməsi təqsirləndirilən şəxsin cinayəti törətməsindən, onun əməlində cinayət tərkibinin olmasından, təqsirləndirilən şəxsin təqsirini sübut edən dəlillərin olmasından, onun məsuliyyətini ağırlaşdıran və yüngülləşdirən halların olub-olmamasından asılıdır.

Boldırev S.N. hüquqi mövqenin aşağıdakı spesifik xüsusiyyətlərini qeyd edir: "... Onlar Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasını və digər normativ aktları şərh etmək vasitələridir; Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının birbaşa təsirini təmin edir; konstitusiya nəzarəti obyektlərinin konstitusiyaya uyğunluğu və ya konstitusiyaya zidd olması barədə qənaətləri ifadə edir"[14,s.258]. Bəzi alimlər Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətini, həmçinin məhkəmə presedenti hesab edirlər. Məsələn: Quk P.A. hesab edir ki, "... hüquqtətbiqedici orqanlar təkcə RF-nin Konstitusiya Məhkəməsinə deyil, həmçinin RF Konstitusiya Məhkəməsinin presedentlərinə də müraciət edir, onlar əlavə tənзимediciləri olur. PF Konstitusiyası və RF Konstitusiya Məhkəməsinin məhkəmə presedentləri birlikdə qanunvericilikdəki boşluqları aradan qaldırır, hüquqi vakuumu öz normativ-hüquqi məzmunları ilə doldurur, ictimai münasibətlərin müəyyən dairəsini tənзим edir. Eyni zamanda məhkəmə presedenti əlavə hüquq mənbəyi kimi xidmət etmək üçün nəzərdə tutulur...Rusiya Federasiyası Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları öz qərarları ilə məhkəmə presedenti yaratdıqları dərəcədə hüquq mənbəyidir" [23,s.23]. Daha sonra müəllif məhkəmə təcrübəsinin məcburiliyini, Ali Məhkəmənin Plenumunun qərarına etinasızlıq göstərildiyi halda, onun yuxarı məhkəmə instansiyası tərəfindən ləğv edilə bilməsini qeyd edir, onları hüququn əlavə mənbəyi kimi qiymətləndirir və "Konstitusiya Məhkəməsinin presedentlərinin və Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsinin məhkəmə təcrübəsinin ümumi yurisdiksiya məhkəmələri tərəfindən tətbiqi təcrübəsinin təhlili əsasında belə qənaətə gəlir ki, qanunun formalaşması üçün mövcud qanunvericilik yolu Rusiyanın hüquq sistemində məhkəmə presedenti ins-

titutunun inkişaf etdirilməsi imkanını istisna etmir" [23, s.26]. Müəllifin Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının və Ali Məhkəmənin məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirməsinin qanunvericiliyin tətbiq edilməsindəki rolu ilə bağlı fikirlərini qismən dəstəkləyərək qeyd etmək istərdik ki, qeyd olunan qərarların qanunvericiliyin tətbiqi ilə bağlı əhəmiyyətinə baxmayaraq, bütövlükdə onların məhkəmə presedenti hesab edilməsi düzgün olmazdı. Çünki onlar yalnız müəyyən kateqoriya işlər üzrə tətbiq olunma üçün nəzərdə tutulur və bütövlükdə qanunvericilik prosesini əvəz etmir. Onların yalnız əlavə mənbələr qismində qəbul edilməsi mümkündür.

CPM müəyyən edir ki, məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun qərar çıxarılarqən müşavirə otağında məhkəmə tərəfindən müzakirə edilən məsələlər və onların hüququn tətbiqi üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinə uyğunluğu müzakirə edilir və sonra müşavirə otağında çıxarılır (CPM-nin 347-ci maddəsi). Əslində məhkəmə presedentinin Azərbaycan qanunvericiliyinə daxil edilməsi yuxarıda qeyd olunan prosedurun məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun qərar çıxarılarqən deyil, məhkəmə prosesinin bütün mərhələlərində tətbiqi deməkdir. Əslində mövcud vəziyyəti məhkəmə presedenti anlayışının Azərbaycan hüquq sistemində daxil olması kimi qiymətləndirmək olar, ancaq bütövlükdə hüquq sistemini presedent hüquq sistemi kimi qiymətləndirmək düzgün olmazdı.

"Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 79.1-ci maddəsi vahid məhkəmə təcrübəsinin necə formalaşması məsələsinə aydınlıq gətirir: "Ali Məhkəmə hüququn tətbiqi üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinə baxdığı işlər üzrə məhkəmə kollegiyalarının və Ali Məhkəmənin Plenumunun qərarları, habelə Ali Məhkəmənin Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair verdiyi izahlar vasitəsilə formalaşdırır". Vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşması proseduru da məhkəmə presedentlərinin yaradılması prosedurundan fərqlənir, məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində məhkəmələr tərəfindən maddi və prosesual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanlar müəyyən edildikdə Ali Məhkəmənin Plenumu

məsələyə baxır və belə nöqsanlara yol verilməməsi üçün müvafiq izahı nəzərdə tutan qərar qəbul edir. Qanunvericilik “sistemli nöqsanlar” ifadəsindən istifadə edir.

“Sistemli nöqsanlar” konsepsiyası Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Reqlamentinə məhkəmə tərəfindən 13 dekabr 2004-cü ildə edilmiş dəyişikliklərlə 61-ci Qaydaya daxil edilmişdir; “1. Şikayətdəki faktlar müvafiq iştirakçı dövlətdə ona qarşı analoji şikayətlərin verilməsinə səbəb olmuş və ya səbəb ola biləcək struktur və ya sistem problemlərinin və ya digər bu kimi nöqsanların mövcud olduğunu aşkara çıxararsa, Məhkəmə pilot qərarın qəbulu proseduruna başlaya və pilot qərar qəbul edə bilər”. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərhə və tətbiqinə dair bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətinə aiddir. Məhkəmə hər hansı pozuntunun sistem probleminə görə kütləvi xarakterini müəyyən edə və həmin dövlətə qaşı çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər görə bilər. Məhkəmə eyni tip şikayətlər verilməsinə səbəb olmuş və ya səbəb ola biləcək sistem və struktur çatışmazlıqlarını nəzərdə tutur. Pilot qərarların qəbul edilməsi üçün “Nazirlər Komitəsi əhəmiyyətsiz pozuntuları ciddi pozuntulardan fərqləndirmək üçün “sistem” və “struktur” problemləri” anlayışlarından istifadə edir [13,s.715].

“Sistem” və “struktur” problemləri təkrar olunmaları ilə həmçinin qanunların tətbiqində bütün hüquq sisteminin əsaslarına təsir etməsi, sistemə olan inamın azalması ilə xarakterizə olunur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin “İllik Hesabat 2003”də “təkrarlanan işlər” anlayışından istifadə olunur [17, s.51-52].

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin ilk pilot qərarı 22 iyun 2004-cü ildə Broniowski Polşaya qarşı iş üzrə çıxarılmışdır. Ərizəçi İkinci Dünya Müharibəsindən sonra özgəninkiləşdirməyə görə (dövlət sərhədlərinin dəyişməsinə görə) Polşa hakimiyyət orqanlarından kompensasiya ala bilməmişdir. Hakimiyyət pul vəsaitlərinin olmasına əsaslanır. Məhkəmə “işin xüsusi tarixi və siyasi keçmişini, habelə Buq çayı iddiaları probleminin həlli zamanı hakimiyyət orqanlarının nəzərə alınmalı olduğu müxtəlif sosial, hüquqi və iqtisadi mülahizələrin əhəmiyyətini nəzərə alaraq,

Polşa dövləti mürəkkəb, genişmiqyaslı siyasət qərarları ilə bağlı olduqca çətin bir vəziyyətlə üzləşməli oldu. İşdə iştirak edən şəxslərin böyük sayı təxminən 80.000 nəfər və onların iddialarının çox əhəmiyyətli dəyəri mütləq “ədalətli balans”ın əldə edilib-edilmədiyini müəyyən etmək üçün nəzərə alınmalı olan amillərdir” [15, §162].

Pilot qərarlar gələcəkdə belə xarakterli işlərin aradan qaldırılmasına, onların milli yurisdiksiya çərçivəsində həll edilməsinə kömək edir. Ali Məhkəmənin Plenumu məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanlarla bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində pilot qərarlar adlandırılan qərarlara oxşar olan qərar qəbul edir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati Kollegiyasının 2023-cü il 06 noyabr tarixli qərarında göstərilir ki, “38. Məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməməsi hüquqi müəyyənlik prinsipinin pozulmasına gətirib çıxarır. Belə ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi hüququn aliliyinin əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi çıxış edir. Hər bir qanunun və ya onun hər hansı bir müddəasının hüquqi müəyyənlik prinsipinə cavab verməsi olduqca vacibdir. Bunun təmin edilməsi üçün həm hüquq normaları birmənalı və aydın olmalıdır, həm də xüsusilə məhkəmə təcrübəsində vahid qaydada tətbiq edilməlidir. Bu isə öz növbəsində hər kəsə onun hüquq və azadlıqlarının müdafiə olunacağına, hüquq tətbiq edən hərəkətlərinin isə proqnozlaşdırıla bilən olacağına əminlik verməlidir”[10].

Azərbaycanda vahid məhkəmə təcrübəsinin təmin edilməsi üçün Ali Məhkəmənin təklifləri əsasında nöqsanların müəyyən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqi təşkil edilir, monitorinq ən azı 1 il müddətində həyata keçirilir. Monitorinqin nəticələri hakimlərin fəaliyyətinin Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alınması hakimləri vahid məhkəmə təcrübəsinə riayət etməsi üçün təşviq edir. “Monitorinqin aparılması nöqsanlar aşkar edilmiş sahələr üzrə Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş qərarların məhkəmə fəaliyyətində nəzərə alınıb-alınmadığını müəyyən etməyə imkan verəcək və beləliklə də, bütün

məhkəmə instansiyalarının vahid məhkəmə təcrübəsinə uyğun fəaliyyət göstərməsini təmin edəcəkdir” [20].

Vahid məhkəmə təcrübəsi işlərə baxılması zamanı normativ hüquqi aktların və Ali Məhkəmə tərəfindən işlənib hazırlanmış izahların vahid şəkildə tətbiq edilməsini təmin edən əsas rəhbər ideyalar, mülahizələrdir. Vahid məhkəmə təcrübəsi mühakimə icraatında aşağı məhkəmələrin Ali Məhkəmə tərəfindən hazırlanmış məhkəmə təcrübəsinin eyniliyini, ardıcılığını təmin edir. Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 416.2-ci maddəsi vahid məhkəmə təcrübəsinin tətbiq edilməsini vəzifə olaraq məhkəmələrin üzərinə qoyur, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun maddi və ya prosessual hüquq normalarının tətbiqi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahlarında təsbit olunmuş hüquqi mövqedən fərqli yanaşmanın tətbiqinə yol verir və fərqli yanaşmanın tətbiqi zərurətinin kifayət qədər əsaslandırılmasını tələb edir.

CPM-nin 419.1-ci maddəsi kasasiya instansiyası məhkəməsində icraat zamanı hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar təşkilati-prosessual tələbləri də nəzərdə tutur. Belə ki, Ali Məhkəmənin məhkəmə tərkibi digər məhkəmə tərkibinin əvvəllər qəbul etdiyi qərarla müəyyən edilmiş hüquqi mövqedən fərqli yanaşmanın tətbiq edilməsini zəruri hesab etdikdə Ali Məhkəmənin Plenumunun maddi və ya prosessual hüquq normalarının tətbiqi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahlarında təsbit olunmuş hüquqi mövqedən fərqli yanaşmanın tətbiqi zərurətinin kifayət qədər əsaslandırılması ilə razılaşmadıqda, həmin mübahisəli hüquqi məsələyə hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi məqsədilə Ali Məhkəmənin cinayət kollegiyasına daxil olan bütün hakimlərdən ibarət tərkibdə baxılır. Belə tərkibdə iş baxılarkən son qərar adı səs çoxluğu ilə qəbul edilir. CPM-nin 421.1.4-ci maddəsinə əsasən kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyini pozmuşsa, əlavə kassasiya qaydasında təqdimat, protest və ya şikayət verilə bilər.

Hüquqi ədəbiyyatlarda vahid məhkəmə təcrübəsinin prosessual prinsip adlandırılmasına rast gəlinir. Məsələn: Quk P.A. və Quk E.P. onun məzmununu “hüquqi qərarların qəbulu zamanı qanunvericilik normalarının vahid başa düşülməsi və tətbiq edilməsi” kimi müəyyən edir [24, s. 88]. “Yüksək məhkəmələrin məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi mexanizmində hüquqi mövqelərinin hüquqi qüvvəsini müəyyən etmək üçün əsas hüquqi meyar onların “məcburiliyi” və ya “fərdiləşdirilməmiş” subyektlər dairəsi üçün məcburi olmamasıdır” [27, s. 10-11]. Məhkəmə təcrübəsinin vahidliyi konkret məhkəmələr tərəfindən konkret işlərə baxılması təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, təhlil edilməsinin nəticəsi kimi formalaşır və məcburi xarakter daşıyır. Ancaq qanunvericilik vahid məhkəmə təcrübəsinin vahidliyindən əsaslandırmaqla kənara çıxılmasına yol verdiyinə görə pozulmasına ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin heç bir mərhələsində yol verilməyən ədalət mühakiməsinin prinsipləri ilə eyniləşdirmək düzgün olmazdı.

Vahid məhkəmə təcrübəsi Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində nisbətən yeni institut olmasına baxmayaraq, artıq Ali Məhkəmənin məhkəmə kollegiyalarının məhkəmə təcrübəsinin vahidliyini təmin edən qərardadları qəbul edilmişdir və məhkəmə təcrübəsində hüquq normalarının eyni qaydada tətbiq edilməsi müvəffəqiyyətlə təmin edilir. Vahid məhkəmə təcrübəsinin nöqsanları içərisində “işlərə “şablon” baxılmasını” da qeyd edirlər [21, s.700]. Ancaq bu amilin Azərbaycan cinayət-prosessual qanunvericiliyinə əsasən vahid məhkəmə təcrübəsinin tətbiqində, ondan kənara çıxılması barədə qanunvericilik müddəasının olması ilə bağlı problem yaradacağı o qədər də inandırıcı deyil. Burada problem hakimlərin bu şablonu tətbiq etməyə meyilli olması və ya hakimin mülahizəsinin tətbiq edilməsi ilə bağlı laqeydliklərdir. Bu isə “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79.1-ci maddəsinin 4-cü hissəsinə əsasən nöqsanların müəyyən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin təşkil edilməsi ilə aradan qaldırılır. Monitorinq Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən təsdiq edilmiş “Məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanların müəy-

yən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin aparılması Qaydasına” uyğun olaraq həyata keçirilir. Qaydalara əsasən monitorinq “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə həmin sistemin imkanlarından istifadə edilməklə aparıldıqda müvafiq anket və arayışlar bu sistem üzərində əldə edilmiş məlumatlara əsasən tərtib olunur. Qeyd olunanlar vahid məhkəmə təcrübəsinin tətbiqinin təminatlarıdır.

Vahid məhkəmə təcrübəsinin hazırda Ali Məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar və qəraradlara əsasən nisbətən məhdud məsələləri əhatə etməsini qeyd etmək olar. Ancaq vahid məhkəmə təcrübəsi institutunun qanunvericiliyə daxil edilmiş yeni institut olmasını, təcrübənin ümumiləşdirilməsinin müəyyən zaman almasını və qanunvericiliklərin təkmilləşdirilməsi sahəsindəki yenilikləri nəzərə alaraq, bu fəaliyyət qənaətbəxş hesab edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. URL: <https://e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-prosessual Məcəlləsi. URL: https://e-qanun.az/framework/46950#_ednref450
3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun C. Abdullayeva və digərlərinin şikayəti ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 11 may 2005-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 13 aprel 2007-ci il tarixli qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
4. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun R. Ağalarovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 31 mart 2006-cı il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 26 sentyabr 2007-ci il tarixli qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
5. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 265.5-ci maddəsinin və «Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 82.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair 15 fevral 2008-ci il tarixli qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
6. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Svetlana Antonovna Əliyevanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 12 sentyabr 2007-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 18 iyul 2008-ci il tarixli qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
7. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72, 73 və 74-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş «ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs» anlayışının şərh edilməsinə dair 25 dekabr 2009-cu il tarixli Qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
8. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 137 və 445.2-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair 12 fevral 2015-ci il tarixli Qərarı, URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
9. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə» 11 iyun 2004-cü il tarixli, 688-IIQD sayılı Azərbaycan Respublikası Qanununun III hissəsinin 9-cu bəndinin və IV hissəsinin 7-ci bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cü maddəsinin IX hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 25 yanvar 2005-ci il Qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>
10. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati Kollegiyasının “İnzibati məhkəmə icraatında kas-

sasiya şikayətinin mümkünlüyünə dair” 2023-cü il 06 noyabr tarixli Qərarı (№ 01/2023). URL: <https://supremecourt.gov.az/storage/pages/1970/kassasiya-sikayetin-in-mumkunluyu-06112023-yenilenmis-son-1.pdf>

11. Avropa İnsan hüquqları Konvensiyası. URL: <https://e-qanun.az/framework/1405>

12. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Reqlamenti. URL: <http://aaj.gov.az/aihm/aihmmevreq.pdf>

13. Armin, von Bogdandy. Principles and Challenges of a European Doctrine of Systemic Deficiencies. Rochester, NY – SSRN – Elsevier, – Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law. MPIL Research paper series. – No. 2019-14, – 20 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3431303

14. Болдырев, С.Н. “Правовая позиция” в конституционно-процессуальной деятельности как средство юридической техники // Общество и право, – Белгород: 2011. № 1 (33), – с.257-261.

15. Case of Broniowski v. Poland. (Application no. 31443/96). Judgment 22 June 2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61828%22%7D>

16. Case of Nejdət Şahin and Perihan Şahin v. Turkey (Application no. 13279/05). Judgment, 20 October 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2213279/05%22%7D,%22itemid%22:%5B%22001-107156%22%7D%7D>

17. European Court of Human Rights. Annual Report 2003. Registry of the European Court of Human Rights – Strasbourg, – 2004. – 117 p.

18. “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarı, Bakı şəhəri №5 30 mart 2006-cı il. URL: <https://supremecourt.gov.az/storage/pages/547/plenum-id-23.pdf>

19. “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun №5 30 mart 2006-cı il tarixli Qərarı. URL: <https://constcourt.gov.az/az/decisions?key=avropa%20insan%20h%C3%BCquqlar%C4%B1&page=1>

20. Xəqani Məmmədov. Məhkəmə-hüquq islahatlarının növbəti mərhələsi // Xalq qəzeti. – 2019, 21 dekabr. – s.5.

21. Коршунова, П.В. Единство судебной практики в России: современные тенденции и риски // – Нижегород: Юридическая техника, – 2019. № 13, – с.698-700.

22. Qurani-Kərim. URL: <http://zikr.az/kitablar/quran-t%C9%99rc%C3%BCm%C9%99>

23. Гук П.А. Судебный прецедент как источник права: /Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. / – Саратов, 2002. – 30 с.

24. Гук П.А., Гук Е.П. Принцип единства судебной практики в российском судопроизводстве // – Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки, – 2016. № 3 (39), – с. 83–90.

25. Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. URL: <https://e-qanun.az/framework/3933>

26. Məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanların müəyyən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin aparılması Qaydası. Məhkəmə-Hüquq Şurasının 2020-ci il 29 fevral tarixli 1 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. URL: <https://e-qanun.az/framework/44776>

27. Напалков С.В. Реализация принципа единообразия судебной практики: проблемы конституционно-правового обеспечения: /Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. / – Ростов-на-Дону, 2019. – 29 с.

Матанат АСКАРОВА,
Профессор Академии, доктор юридических наук
Главный преподаватель Академии юстиции

ЕДИНАЯ СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА ПОВЫШАЕТ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРАВОСУДИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена вопросам применения института единой судебной практики. Возможность применения подхода, отличающегося от правовой позиции, мониторинг применения единой судебной практики исключает ее применение в качестве «шаблона». Хотя в единой судебной практике присутствуют элементы судебного прецедента и процессуальных принципов, было бы неправильным их отождествление.

Ключевые слова: единая судебная практика, эффективность правосудия, судебный прецедент, мониторинг деятельности судов

Matanat ASGAROVA,
Professor of the Academy, doctor of legal sciences
Chief teacher of the Academy of Justice

UNIFORM COURT PRACTICE HELPS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF JUDICIAL TRIAL

SUMMARY

The article is devoted to the application of the institute of unified court practice. The possibility of applying an approach that differs from the legal position, monitoring the application of unified court practice excludes its application as a "template". While there were elements of case law and procedural principles in a unified court practice, it would be wrong to equate them.

Key words: unified court practice, efficiency of justice, case law, monitoring of court activities